ئەمڕۆی فەرهەنگ و ڕەوشەنبیری کورد

دیداری ئەمجەد شاکەلی

سازدانی: ڕابەر فاریق

رابەر فاریق: ڕۆشنبیرانی کورد توانیویانە بە کەرەستەی مۆدێرن و چەمکە جیهانییەکان دۆخی گشتیی ئیستەی کوردستان بخوێننەوە و قەیرانەکان بەرەو چارەسەر بە کێش بکەن؟

ئەمجەد شاکەلی: دۆزی گشتیی ئێستای کوردستان، یان هەر جڤاکێکی دیکەی ئەم جیهانە، تەنێ بە کەرەستەی نوێ و چەمکی جیهانی ناخوێنرێنەوە و بەرەو چارەسەریش نابرێن. لە نێوان جڤاکەکاندا کۆمەڵێک شتی هاوبەش و لێکچوو هەن، لێ سەد لە سەدیش وەکیەک نین. تۆ ناتوانێت تەواوی کەرەستە و چەمک و فەلسەفە و ئیدیۆلۆگی و دیدێکی گەورە فیلۆسۆفانی سیاسەت و کۆمەڵناسی و ئابووریزانانی فرانسی، یا ئینگلیزی و ئەڵمانی، کە بۆ جڤاکەکانی خۆیان بەکاربراون و دەستیانداوە و دەستدەدەن، بهێنیت و ڕێک بە ڕاستە و میللیمیتر بە سەر جڤاکەکانی سۆمال، چین، ڕواندا، ئەفغانستان، یا کوردستاندا بیانسەپێنیت و بەو پێوەرانە کێشە و قەیرانەکانیان چارەسەر بکەیت. ساڵانێک کۆمەڵگە ڕۆژهەڵاتییەکان و وڵاتانی ئیسلامی و کوردستانی خۆشمان، بە بێ ئەوەی چ پێشەسازی و پێشکەوتنی ئابوورییان بە خۆیانەوە بینیبێ، یا چینێکی کارگەری بەهێزیان تێدا پەیدا بووبێت، یا چینی بۆرژوازی و سەرمایەداریی گەیشتبنە پلەی ئەوەی، کە لە ڕۆژاوادا وەدی دەکران و هەبوون و ژیانی کۆمەڵگە و وڵات و مرۆڤیان داگیر کردبوو، یا ئاگایی مرۆڤی ئەو وڵاتانە و ڕادەی هزرین و دیدیان، نەک تەنێ هی خەڵکە هەژار و چەوساوە و بندەست و وەرزێر ورەشایی و کارگەرەکە، تەنانەت هی خەڵکە ڕووناکبیر و خوێندووەکەش، گەیشتبێتە ئاستی وەلانانی ئاوەز و بیر و شێوەژیانی خێڵ و تیرە و ڕەوەندایەتی و شوانکارەیی و سەرەتاییترین جڤاکی کشتوکاڵیی، باس

لـە گـۆڕینێکی تونـد و ڕاسـتەوخۆ و بـە تـۆبزی دەکـرا، بـۆ دامەزرانـدنی سیستمێکی سیاسیی وەک ئەوەی لە سۆڤیێت و چین هەبوون، هەرچەندە ئەو جڤاکگەلـەش بـۆ خۆیـان، بـە پێچەوانـەی تیۆرییەکـەی مارکسـەوە، بووبوونـە وڵاتگەلێکی سۆسیالیستی. یەمـەن نموونەیەک بـوو لـە ڕۆژهـەڵاتـی ئیسلامی و عـەرەبی و خۆرهـەڵاتی ناڤینـدا، ئـەویش خـۆی ڕانـەگرت و هەڵوەشـایەوە. ئەفغانستانیش، نموونەیەکی دیکە بوو لەو دەڤەردا، ئەویش، ڕێک وەک عیراق، کە چۆن لە 2003دا، بە تانکی ئەمەریکی "دیموکراتی" بۆ بـرا، بـە سـەرەنێزە و تـانکی سـۆڤیێت، سیسـتمی کۆمـۆنیزمی بۆ بـرا، بۆیـە ئـەویش خـۆی ڕانـەگرت. دیـارە مـن خۆڕانـەگرتن و هەڵوەشـانەوەی ئـەو تێزانـە، بـە خۆڕانـەگرتن و لاوازیی تێز و تیۆریی مارکسیزم و کۆمۆنیزم نازانم، چونکە پێموایە ئەو کاتەی کە موڵکییەتی تایبەتی نامێنێت و سـەرمایەداری وەک سیسـتم هـەرەس دێنـێ، کــە ئەوە ئامانج و مەبەستی سۆسیالیزم و کۆمۆنیزمە، ئەو کاتە ئیدی مرۆڤ لە کۆت و بەندی دارایی و سامان و ماددە ڕزگار دەبێ و وەک مرۆڤ بـەها و بـوونی خـۆی تێـدەگات و دەدۆزێتـەوە، ئـەوەش کۆمـۆنیزم و ئـەنارکیزم وەدی دەهێنن. هۆکاری تێداچوونی ئەو ڕێژیمانە یا سـەرنەکەوتنیان، مـن، لـە بـە خـراپ تێگەیشـتن و خـراپ خوێندنـەوە و چـەوت ڕووبەڕووبوونـەوە و مامەڵەکردن لەگەڵ ڕەوش و واقیعی ئـەو کۆمەڵگـە و وڵاتانـەدا دەبیینم، دەنـا مـن لـەو بڕوایـەدام، کـە پیادەکردنی سۆسیالیزم و یەکسانی و دەدوەری لـە جڤاکگەلێکی وەک ئەوانەی ئێمەشدا دەکرا و دەکرێ و کارێکی نـەکردە نییـە. دەکرێ تۆ چەمک و کەرەستەی نـوێ بکەیتـە دەسگر و چاویلکە و چوارچێوە، بـۆ خوێندنـەوەی واقیعـی کوردسـتان، بـەڵام تـۆ ناتوانێـت ڕێـک وەک ئـەو کەرەسـتە و چەمکانـە واقیعەکـە لێکبدەیتـەوە و بخوێنیتـەوە. تـۆ ئەگـەر بـەو کەرەستە و چەمکانەش واقیعی کوردستانت خوێندەوە، ئەگەر نەگەیتە ئـەو ئەنجامەی، کە گەرەکە ئەو واقیعە بگۆڕیت، کەرەستە و چەمکەکانی بەکارت بـردوون، چ بایـەخێکیان نامێنێـت. گرنـگ گـۆڕینی ئـەو واقیعـە چەقبەسـتووە بەستەڵەکئاسایەیە، من مەبەستم واقیعە هزری و جیهانبینییەکەیە.

ڕۆشنبیری کورد، گەلێ جار، دوای لێشاو و قەرەباڵغیی جیهانگەری و بازاڕی ئازاد و نۆلیبرالیزم کەوتووە، پێیوایە، بە جەختکردنەوە لەسەر ئەو چەمکانە و گوتنەوەیان و خۆهەڵواسین پێیاندا، ئیدی دەرگای هەموو گۆڕان و هەموو تازەییەکانی جیهان لەبەردەمیدا والا دەبێ. کەسانێک تا دوێنێ، کە دەیانویست کوردستان بکەن بە کۆپییەکی سۆڤیێت، یا چین، یا ئەلبانیا، ئەوڕۆ ئەوان، کوچک لە ئاگر گەرمتر، بانگاشەی سەرمایەداری و بازاڕی ئازاد دەکەن. ئەوێ ڕۆژێ بە کەرەستە و چەمکی مارکسیزم، باسیان لە گۆڕینی کوردستان و کۆمەڵگەی کورد دەکرد، ئەمڕۆ بە نۆلیبرالیزم و بازاڕی ئازاد و سەرمایەداری و کۆمپانیا و مەیخانە و قومارخانە و سیتی و مۆڵ و بەرزەهوتێل، گەرەکیانە جڤاکی کورد بگۆڕن، کە ئەوە گۆڕین نییە، بەڵکە تەنێ گیرفاپڕکردن و لاساییکردنەوەیە. بۆ چارەسەری قەیران و کێشەکان، هیچ جۆرە چەمک و ئامراز و کەرەستەیەکی سیحرامێز نییە، کە بتوانێت دەسبەجێ و یەکودوو، کێشە نەهێڵێت و قەیران لەناو ببات. گەورە ڕووناکبیرانی کوردیش، ئەگەر هەبووبن یا هەبن، وەک بەشێک لە ڕووناکبیرانی جیهان، هەرگیز ڕێبەریەتیی بزاڤی جڤاکیی سەرکەوتوویان لە کۆمەڵگەی کوردستاندا نەکردووە و بەوەش، دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە، هادی ئەلعەلەوی(هادي العلوي) گوتەنی:" ڕووناکبیری گەورە لە هەمان کاتدا سیاسییەکی دۆڕاوە" با چەمکی جیهانی و ئامرازی نوێیش بەکار ببەن.

رابەر فاریق: باشە کە چەمک و ئامراز و کەرەستەکان نەتوانن دەسبەجێ، یان بە شێنەیی و قۆناغ بە قۆناغ قەیرانەکان لە نێو ببەن، یان بەرەو چارەسەر بە کێشیان بکەن، ئەدی چی دەتوانێ، یان کۆمەکمان دەکا؟ ئەمە بە نیسبەت دۆخی گشتیی کوردستان. ئەگەر ئەم دۆخە بکەینە تایبەت و بپرسین، ئەدی لە هەمبەر پرسە فەرهەنگی و ڕۆشنبیرییەکانی خۆیاندا چییان کردووە، چی دەبێژی؟

ئەمجەد شاکەلی: لەنێوبردنی قەیران و چارەسەرکردنی کێشەکانی جڤاک، تەنێ بە چەمک و کەرەستە و ئامرازی نوێ ناکرێن و تەنێ ئەوانە مەرج نین

بۆ گۆڕین، بەڵکە پێش هەر شتێک بە خەڵک، بە مرۆڤ دەکرێن. مرۆڤیش پێش هەر شتێک هۆشە، ئاوەزە، هزرە، ئەوانەش لە زەوینە و کەش و ژینگەیەکی ئازاددا سەرهەڵدەدەن، مەبەستم زەوینە و ژینگەی مێشکی مرۆڤ خۆیەتی. مرۆڤ، تا مێشکێکی کراوەی بە ڕووی هەموو بیر و دیدیکی ئازاددا نەبێت و گومان لە هەموو ڕاستی و جێگرتوو و چەسپاوییەک نەکات و هەموو دیاردە و پەیڤ و وشە و هزر و فەلسەفە و جیهانبینییەک نەخاتە ژێر پرسیارەوە، ناتوانێت خۆی بە خودانی مێشکێکی کراوە و ئازاد بزانێت، وەها مێشکێکیش، مێشکێکی داخراو، هەرگیز ڕەها نابێت و ئاوەز و هۆش و هزری گۆڕینوەدیهێنەر وەبەرهەم ناهێنێت. کەواتە ڕەهابوونی مێشک، ڕەهابوونی بیرکردنەوە دێنێتە ئاراوە و بەوەش ڕەهابوونی هۆش و هزر دێتە گۆڕێ، ئیدی ئەودەم ئەو مرۆڤە هۆشیارە هزرمەندە ئاوەزدارە توانستی قەبووڵکردن و بەکاربردنی هەموو جۆرە چەمک و ئامراز و کەرەستەیەکی نوێی لا پەیدا دەبێ و بە شێوەیەکی دروست بەکاریان دەبات. باسی نوێبوونەوە لە ئەدەب و فەرهەنگی نەک هەر کورد، بەڵکە فارس، عەرەب، تورک، بەنگالی، هیندی، ئەمازیغی و...بنەمایەکی خۆیی و خۆڕسکی نییە و بە کاریگەریی ڕۆژاواوە گەیشتووەتە نێو ئەو جڤاکانەوە. ئێمە کە بڕوامان بە تێکەڵاوی و کارلێکردن و دان و ستاندن و گۆڕینەوەی فەرهەنگەکانی جیهان هەبێت، تا ڕادەی بەیەکبوونی فەرهەنگ، ئەودەم کاریگەریی ڕۆژاوا کارێکی سروشتییە، لێ ئەوەی دەبێ بگوترێ ئەمەیە: ئەو نوێبوونەوەیە لە ژینگە و کەشێکی کوردیدا بۆ خۆی دروست نەبووە. نوێبوونەوە لە فەرهەنگدا، لە گۆڕینی کۆمەڵگەوە پەیدا دەبێ. لە گۆڕینی پێوەندە جڤاکییەکان و گۆڕینی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان و پیشەسازی و ژێرخانی ئابووری و کەشی سیاسی و تەواوی ئەوانەوە سەرهەڵدەدات و بەندە بەو ژینگەیە، کە مرۆڤی تێدا دەژی. مرۆڤ زادەی ژینگە جڤاکییەکەیەتی بە خێزان و هۆز و چین و توێژ و دەوروبەرییەوە. بە هۆش و ئاوەزێکی شوانکارەیی و خێڵەکی، نوێبوونەوە وەبەرهەم نایەت. خۆراوا، دوای شکاندنی هەموو دیوار و بازنەکان، کە چواردەوری هزریان تەنیبوو، هزریان ئازاد کرد، ئیدی ڕەهابوونی هزر،

تەواوی نوێبوونەوەکانی لە بوارە جیاوازەکانی: ئایین، کەلەپوور، جڤاک، زمان، ئازادی تاک، کۆمەڵگە، ئازادی گەڕان و گەشت و منەکردن و پشکنین، ئازادی پرسیار و ڕامان، ئازادی ڕادەربڕین، مرۆڤ، باسی خوا و فەرهەنگی، وەدووی خۆدا هێنا. مارکس، فێرمان دەکات، کە هێزی نوێبوونەوە، تازەگەری، بە گوێرەی دیالێکتیک، لە کۆڵەکە و پایە و بنەماکانی بزاڤی مێژووە. نوێبوونەوەی فەرهەنگ بە هەموو بەشەکانییەوە، شتێک نییە بەدەر و دابڕاو، لە نوێبوونەوە و گۆڕینی جڤاک، لە بوارەکانی سیاسی و ئابووری و هەموو لایەنەکانی دیکەی ژیان. ساڵانی 1970کانی سەدەی پێشوو، فەرهەنگی کوردییش، بە چیرۆک و شیعر و شانۆ و پەخشان و شێوەکاری و...گۆڕانێکی بەخۆیەوە بینی و تەکانێکی دا، ئەویش تۆ ناتوانی بێژی، کە هەروا و لە خۆڕا و بێ پێشینە و بە بڕیارێک، وەها کارێک ئەنجام درا، نەخێر، هەرچەندە ئەوەی کورد، بە کاریگەریی ئەدەبی عەرەبی و شیعر 69ی ئەدۆنیس و بەیانە شیعرییەکەی فازیل ئەلعەززاوی(فاضل العزاوي) و...بوو، لێ ئەودەمە، جیهان بە گشتی، بە شەپۆلێک گۆڕاندا تێپەڕی و تێدەپەڕێ و ژان دەیگرت و دەهەژا. ئەودەم، بزاڤی چەپ و مارکسیزم، ماویزم و شۆڕشە فەرهەنگییەکەی چین، جیهانیان تەنیبووە، ئەودەم گیڤارا ڕابوو و شۆڕشی گەیاندە لوتکە و بە شەهیدبوونیشی مێژووی هەتاهەتایی پێکنەهاتنی چەوساوە و چەوسێنەری دروستکرد و بوو بە چرایەک بۆ ڕۆشنکردنەوەی ڕێگەی مرۆڤایەتی بەرەوە جیهانێکی سۆسیالیستیی بێ چێن و بێ چەوسانەوە و پیرۆزیی دایە بەها و بیروباوەڕەکانی، کە ئاواتی تەواوی گشت چەوساوانی جیهانی وەخۆ گرتبوو. ئەودەم خوێندکارانی فرانسا دژی سەرمایەداری و نادادی و نارەوایی و بۆ ئازادی، هەموو ئازادییەک، ڕابوون. ئەودەم ڕووناکبیرانی عەرەب، گۆمە مەنگە وەستاوەکەی فەرهەنگی عەرەبییان شڵەقاند. کوردیش، یا ڕاستتر، ڕووناکبیر و لاوانی کورد، وەک زایەڵەیەک بە دوای ئەواندا و بە چاولێکەریی ئەوان، نووزەیەکیان لێوەهات و جووڵەیەکیان کرد و کەوتنە پرسیارکردن و گومان و عەوداڵی ڕاستییەکان بوون و وەدووی چارەسەر و وەرامدا، کەوتنە هەنگاونان. مرۆڤی کوردستانیی بە

هەزار داو و کۆتی دزێوەوە، توند شەتەک دراوە و سەرخانە هزرییەکەشی، سەرخانی وڵات و جڤاکەکەی، بۆ خۆی بەشێکە لەو کۆت و داوانە و بۆ خۆی بەرهەمهێنەری کۆت و داوە و بۆ خۆی سەپێنەری داخراوییە. شکاندنی ئەو کۆت و داوانە، گەرەکە بە سەر لاشەی سەرخانە هزرییەکدا بڕوات،کە فەرهەنگ، بەشێکی سەرەکی و گرنگی ئەو سەرخانەیە. لەگەڵ هەڵتەکاندن و گۆڕینی ژێرخانە ئابوورییەکە، سەرخانەکەش دەگۆڕێ و فەرهەنگێکی نوێ بەرەبەرە خۆی دەسەپێنێت. هەرچەندە لە بواری فەرهەنگییشدا، گەلێک جاران، چەمک و کەرەستە و ئامرازی نوێ، بەکار دەبرێن، لێ هێشتاکە فەرهەنگی کوردی نەیتوانیوە لە ئاست پرسە هزرییە مەزنە مێشکخجڵکار و مێشکجووڵێنەر و هەژێنەکاندا، ڕاشکاوانە خۆ دەرخات و بێتە مەیدانەوە. ژینگەیەکی کراوە و کەشێکی تەواو ئازاد، کە مرۆڤ خۆی تێیدا ببێتە سەرچاوەی هەموو هزر و بەهاکان، تاکە مەرجێکە بۆ ڕەهاکردنی بیر و ئازادی بیرکردنەوە و هەموو نوێبوونەوە و داهێنانێک.

رابەر فاریق: ڕۆشنبیرانی کورد دەزانن بیر لە چی دەکەنەوە و لە پشت بیرکردنەوەکانیاندا چ مەبەستێ خۆی نواندووە؟

ئەمجەد شاکەلی: بەشێکی زۆری ئەوانەی کورد پێیان دەڵێ ڕۆشنبیر، چ جۆرە پێوەندێکیان بە ڕۆشنبیرییەوە نییە، بەڵکە "دابەزیوی هوتێلی ڕۆشنبیرین"، دیارە کورد گەلێک جاران جیاوازیی لە نێوان ڕووناکبیر و نووسەر و ڕۆژنامەوان و نوشتەنووسدا ناکەن و ئەوەی قەڵەمی بە دەستەوە بێت و چوار وشە بخاتە سەر کاغەز، ئیدی هەمزاغایە و ناوی ڕووناکبیری لێ دەنێن، نەک هەر خەڵک، تەنانەت بۆ خۆیشی ئەو ناوە لە خۆی دەنێ و بە خۆی دەڵێ "مامۆستا" و لە بنەوەی ناوەکەی دەنووسن"ڕووناکبیر"، ئەو نەک هەر شەرم ناکات بەڵکە بەوە گەلێک کەیفی سازە و بسکەی سمێڵیشی دێت. جاران لە هەولێر، هەر کەسێک پانتۆڵی لە پێ کردبا، پێیان دەگوت مامۆستا، لە شامیش بە هەموو کەس دەڵێن ئوستاد"استاذ". ڕۆشنبیران، چ لە کوردستان و چ لە هەر باژێڕستان و گوندستان و خاکستان و قوژبنستانێکی ئەم جیهانە،

هیچ کات،گرۆیەکی یەکڕەنگ و یەکهزر و یەکدید و یەکپەرۆش، پێکناهێنن، بەڵکە زۆرجاران هەریەکەیان لە ئاوازێک دەخوێنێت و جۆرێک بیر دەکاتەوە. زۆرێک لەوانەی کورد ناوی ڕووناکبیریان لێناون، خەڵکانێکن خۆیان بە دەسەڵاتدا هەڵواسیوە و لەسەر خوانی دەسەڵات دەلەوەڕێن و پەسنی دەسەڵات دەدەن و لە خزمەتی دەسەڵاتدان و چاویان لەدووی پارە و پووڵ و گیرفانپڕکردن و سامان و دەوڵەمەندبوونە و پاسەوانیان بە دواوەیەوە و چەکداری حیزب دەیانپارێزێ و نۆرەبڕیی ڕیزی دۆکتۆر و خوێندنگە و ئەلەکتریک و ئاو و ئازووقە و زانستگە و ئۆتۆمبیل و زەوی و خانوو و باخ و مووچەی خانەنشینانە و شەهیدانە و ئەنفالانە و سەرکەژانە و نێودۆلانە و زیندانانە و بندیوارانە و هەموو شتێک، لە خەڵکی ئاسایی وڵات دەکەن و ئەگەر پێیان بکرێت نانی ئەو هەموو خەڵکە دەبڕن، تەنێ بۆ ئەوەی کیسەی خۆیان پڕ بێت. ئەو جۆرە ڕۆشنبیرانە، کەسانێکن بیرکردنەوە و مەبەستیان تێرکردنی زگ و بەرزگ و ئارەزووە ئاژەڵییەکانی خۆیانە و ئەگەر جاروبارێکیش دەم لە بابەتێک بکوتن و خۆ لە قەرەی باسێک بدەن و قسەیەک بگوڵمێنن، ئەوە هەر بۆ مەبەستە تایبەتییە کەسەکییەکانی خۆیانە، ئەوانە خەڵکانێکی تاریکبیر و خۆفرۆش و مشەخۆرن، چونکە ڕۆشنبیر، کە قەڵەمەکەی فرۆشت و بوو بە مەیموونی دەسەڵات و بوو بە زوڕناژەنی دەسەڵات و حیزب، دەکاتە ئەوەی تەنێ بیر لە خۆی دەکاتەوە و ئەویش وەک هەر پارەدار و سەرمایەدار و چاوچنۆکێکی دی، هەر خۆی مەبەستە. دیارە بەرانبەر ئەو جۆرە ڕووناکبیرە، جۆرێکی دیکە هەیە، کە ڕاستگۆیە و لەگەڵ دەرد و ئازاری خەڵک و وڵاتەکەیدایە و هەمیشەیش هەڵگری چرای ئازادی و ڕزگاری و یەکسانی و دژی چەوسانەوەیە و هاندەری گۆڕینە. ئەمانە بیر لە گۆڕینی جڤاک دەکەنەوە و مەبەستیانە کۆمەڵگەیەکی زیندووی خاوەن ئاوەز بئافرێنن، کە خەڵک بە مێشکی خۆی بیر بکاتەوە و کەس لە بری کەسێکی دیکە بیر نەکاتەوە.

رابەر فاریق: لە نێو ڕۆشنبیرانی ئیستەی کوردستاندا کۆمەڵێک گرووپ ئامادەییان هەیە، ئێمە دەتوانین بڵێین ئەمانە بنەمایەکی تەندروستیان هەیە بۆ درێژەدان بە کارەکانیان؟ بۆچی ئەم گرووپانە هەر دەمێک و کەسێک وەک (ڕۆشنبیری گەورەی کورد)، یا (شاعیری گەورەی کورد) دەناسێنن؟ ئەم (گەورەیی)یە دەستەواژەیەکی لۆژیکییە، یان هەڕەمەکیی؟

ئەمجەد شاکەلی: خەڵکی جیاواز لە نێو ڕووناکبیرانی کوردستاندا هەن، بەڵام کەمجاران وەک دەستە و گرۆ ئامادەییان هەبووە. سەردەمانێک ڕوانگەییەکان و سەردەمانێک مارکسیستەکان و سەردەمانێک بوونگەراییەکان (وجوودییەکان) و سەردەمانێک ڕەهەندییەکان و پۆستمۆدێرنیستەکان هەبوون و هەن. بوونی ئەم جۆرە گرۆیانە دیاردەگەلێکی ناساغ و دەردەدار و نەخۆش نەبوون و نین، بەڵکە بە پێچەوانەوە، دیاردەی لەشساغی و گەشیی و ئافراندن بوون و هەن. فەرهەنگ و هزر، بە فرەڕەهەندی و جیاوازی و گەنگەشە و فرەڕەنگیی، بنەمایەکی تەندروست بۆ جڤاکێکی تەندروست و زیندوو دەسازێنێت. ئەوەی، کە بە کەسێک بگوترێ "ڕۆشنبیری گەورەی کورد" یا "شاعیری گەورەی کورد"، هەرگیز دەستەواژەیەکی لۆگیکی نییە و زۆریش ناڕاستە. ئەم ڕۆشنبیری گەورە و شاعیری گەورەیە، هەر لە فەرهەنگەلێکی بەجێماوی وەک فەرهەنگی کورددا وەدی دەکرێ و زۆرجاران حیزب دروستی دەکات و بە گوێی خەڵکیدا دەدات. چما ڕووناکبیر و شاعیر پلەی لەشکریین، کە لە مولازیمی دووەمەوە ببنە مولازیمی یەکەم و لە مولازیمی یەکەمەوە ببنە نەقیب و لە نەقیبەوە ببنە ڕائید و لە ڕائیدەوە ببنە موقەددەم و لە موقەددەمەوە ببنە عەقید و دواتر عەمید و لیوا و فەریق و مارشاڵ و... تا دوایی! تۆ ئەگەر نازناوی "ڕووناکبیری گەورە"ت دایە فلان و "شاعیری گەورە"ت دایە فلانی دیکە، ئەدی ئەو ڕووناکبیر و شاعیرەکانی دیکە چی لێ دەکەیت و چ پلەیەکیان دەدەیتێ! خۆ ناشێ ناوی "ڕووناکبیری بچووک" و "شاعیری بوودەڵە" و "ڕۆشنبیری خوێڕیلە" و "چیرۆکنووسی گەمژە"یان لێ بنێی. ڕووناکبیر لە جیهان و تەمەنی مرۆڤدا زۆربوون و زۆرن، بەڵام کامیان هێندەی ڕێبەرانێکی وەک عیسای مەسیح و پەیامبەری ئیسلام و

ئیمام عـەلی و فیلۆسـۆفێکی وەک مـارکس، نۆرەیـان لەسـەر هـزری مـرۆڤ بینیـوە و خـەڵکیان بـە خـۆوە سـەرگەرم کـردووە و خـەڵکیان وەدووی خـۆدا بـردووە! مـن بـە پێچەوانـەی زۆری دیکـەوە، کـە تـەنێ وەک بانگـدەر و بانگەشـەکارێک سـەیریان دەکـەن، عیسـا و موحەممـەد و عـەلیم، بێجگـە لـە ڕێبەریـەتی پـێ ڕووناکبیریشـن، ئـەوان ڕوونابیرگـەلێکی جڤـاکین، کـە لـەنێو کۆمەڵگـەدا ژیـاون و کـردەی گـۆڕینی جڤاکیـان بـە ئـەرکی خۆیـان زانیـوە و پیادەیان کردووە. تۆ ناتوانیت تەنێ ئەوان بە گەورە و کەڵەڕووناکبیر بزانیت و پلـەی مارشـاڵیان بـدەیتێ و هیگـڵ و برترەنـد ڕەسـڵ و سـارتر و ئیـدوارد سەعید بسڕیتەوە یا پلەی مـولازیمی دووەمیـان بـدەیتێ. ڕوونـاکبیر یـا شـاعیر هەریەکە و لە بوارێکدا ڕەنگە پێشەنگ بێت، لێ لە هەمان کاتدا ڕوونـاکبیرێکی دیکە و شاعیری دیکەش هەن، کە بە جۆرێکی دیکە پێشەنگن. بەشینەوەی ئـەو نازناو و گەورەییانە، نە ڕووناکبیر و نـە شـاعیر، ناکاتـە پلـە یـەک و گـەورەییان پێ نابەخشێت، ئەگەر بۆ خۆیان، بە بەرهـەم و هـزر و داهێنانـەکانیان، گـەورە نـەبن! ڕوونـاکبیری ڕاسـتەقینە و گـەورە، کەسـێکە داهێنـەر، کەسێکە پێشـبینی دەکـات و داهـاتوو دەخوێنێتـەوە و دەبینێـت، ئایـا لـە نێـو کـورددا، لـەو جـۆرە ڕوونـاکبیرە هەیـە؟ ئـەگەر هەشـبێ، گـەلێک دەگمەنـە و لەبـەر "ڕوونـاکبیرانی مشەخۆر و کاسەلیس، کەمتریش وەبەرچاوان دەکەوێ.

رابەر فاریق: کەسانێک هەن زۆر بە داخراوەیی و سانایی پێکهاتە و لایەنـەکانی مـەجازیی دەق هەڵدەسـەنگینن، بـە واتەیـەکی تـر: تـەنیا دەڵـێن (ئـەم دەقـە جوانـە)، (ئـەم دەقـە ناشـیرینە)، بـە بـێ ئـەوەی بپرسـن: بـۆچی جوانـە؟ بـۆچی ناشیرینە؟ هۆکاری ئەم جۆرە هەڵسەنگانانە بۆ چی دەگەڕێنێتەوە؟

ئەمجـەد شـاکەلی: نـەک هـەر دەق، بەڵکـە هـەموو نووسـینێک، داهێنانێـک، دیاردەیەک، ڕووداوێک، بۆچوونێک یا هەر شتێکی ئـەم ژیـان و جیهانـە، کـە تـۆ دەیبینی، دەیبیسی، دەیخوێنییەوە، ئاگات لێیە، کە مەبەست ئەوە بێت تۆ بیر و دید و ڕای خۆتی لە سەر دەربڕی، تۆ ناتوانیت بە یەک وشە، جوانە یا دزێوە، باشـە یـا خراپـە، خۆشـە یـا ناخۆشـە، گـەمارە یـا خاوێنـە، هـەروا سـەرپێی، وەرام

بدەیتەوە، بەڵکە گەرەکە، هەموو لایەنەکانی ئەو گوتنەی خۆت ڕوونبکەیتەوە و بێژی بۆچی وایە یا بۆچی وانییە. ئەوەی هەروا خێرا و بێ هەڵسەنگاندن و وردبوونەوە و دەسبەجێ مۆری دزێویی یا ڕەنگینیی بە دەقیکەوە بنێ، بە تایبەت دەقێکی سەنگین، پێموایە جۆرە پەلەکردنێک لە بڕیارەکەیدا هەیە، کە نیشانەی تەنکیی بیرکردنەوە و هەناسەسواریی پێوە دیارە. دەقی جوان و باش و دەقی نەباش و دزێو، گرێدراوی کاریگەری و نۆرەیان لەسەر مرۆڤ. دەقی جوان، پەخشکردنی بەرامە و دەمکردنەوەی گوڵە و جووڵەیە و بزاوتە و نەسرەوتنە و بەخشینی شتێکی نوێیە بە جیهان و مرۆڤایەتی. دەقی جوان، شکاندنی بەستەڵەک و کردنەوەی ڕێچکەی نوێ و کردنەوەی دەلاقە و دەرگای نوێیە.

رابەر فاریق: کەنگێ دەتوانین بڵێین ئەم نووسراوە (زارەکییە) و ئەویدی بە (نووسراوکراو)ە؟ هاوکات ئەو ڕەخنەیە (بنیاتنەر)ە و ئەویدیکە (ڕوخێنەر)ە؟ ئەم دابەشکردن و هەڵسەنگاندنانە لە چییەوە سەرچاوەیان گرتووە، هاوکاتیش؛ کەنگێ و بۆچی دەتوانین ئەم پرسیار و پێودانگانە دەربڕین؟ ئەگەر پێویستیش نییە باسیان لێوە بکەین، هۆکارەکان کامانەن؟

ئەمجەد شاکەلی: ئەدەبی زارەکی، ئەو ئەدەبەیە، کە لەسەر زمانی خەڵک بووە و دەماودەم لە نەوەکانی پێشووەوە گەیشتووەتە نەوەکانی دواتر. ئەوەی پێی دەگوترێ فۆلکلۆر، دەکەوێتە ئەو خانەیەوە. لاوێک هەستی خۆی بەرانبەر بە کچە چاوباشقاڵە جوانکیلەکەی هاوسێی، لە چەند وشەیەکدا، کە جوانیی ئەو کچە و حەزی ئەو لاوە، وای لێکردوون ببنە وشەگەلێکی کێشدار و سەرواداد و جۆرە ڕیتم و ئاوازێک هەڵگرن و ببنە شیعر، دەربڕیوە و ئەو شیعرە دەماودەم بڵاو بووەتەوە و ئیدی بەو جۆرە دەیان و سەدان لەو شیعرانە خڕبوونەوە و لە سەرجەمی ئەوانە و لەو چیرۆکە ئەفسانەییانەی، پڕبوون و پڕن لە باسی دێو و درنج و جنۆکە و مێردەزمە و چەتە و دز و قارەمان و جەنگگێڕ و هەمووەدەم گێڕدراونەوە و لەو فۆلکلۆرەی پێوەندیان بە هەندێک بۆنە و نەریت و ڕێساوە هەبووە، وەک: کاروباری کشتوکاڵ و

ژیـانی ئـاوایی و درەو و سـاوەرکوتان و مانگادۆشـین و ئـاودێری و بێـری و هەندێک بۆنـەی ئـایینی، مانەنـدی ئاهـەنگی جەژنان و مەولوودنامـە و شـەوی بەرات و هێلکەڕەنگکردنی ئێزدیان و جماتی یارسانییان و مـردن و چەمـەرە و شــیوەن و بڕێــک بۆنــەی جڤــاکیی وەک: زەماوەنــد و بووکگواســتنەوە و لـەدایکبوونی منـداڵ و خەتەنـەکردنی کـوڕان و دەیـان بۆنـە و نـەریتی دیکـە، لەوانـە هـەموو ئـەو ئەدەبـە زارەکییـە خڕبووەتـەوە. ئـەم ئەدەبـە زارەکییـە هەرچەندە جوانە و لەبەردڵانە و کاریگـەرە و دڵخۆشکەرە، لـێ مێشکگوشین و هونەر و ماندوبوونی تێدا بەکار نەبراوە، بەڵکە هەروەک چۆن دەربڕاوە و لە زار هاتووەتـە دەر، هـەر بـەو جـۆرە گەیشـتووەتە ئێمـە. ئـەدەبی زارەکـی، دەسـپێک و بێـژەری دیـار نییـە و کەسـیش نازانێـت، کـەی گـوتراوە و کـێ گوتوویـەتی. هـەرچی ئـەدەبی نووسراویشـە، هونـەری تێـدا بـەکار هـاتووە و کەسێک پێوەی ماندوو بـووە و هونـەرکاریی تێـدا کـردووە و هەوڵیـداوە بـە جـوانترین شـێوە بیخاتـە بـەر دیـد و دەسـتی خوێنـەر و پێیـدا چووەتـەوە و هەڵەگیری تێدا کردووە و مەبەستی بووە چی بنووسێت و باسی چـی بکـات و هەست و دید و جیهانبینی و هزر و تەنانەت فەلسەفە و کەسیەتیی خۆی تێدا نوانـدووە، تـا ئافراندوویـەتی. ڕەخنـە، ڕەخنەیـە و ڕووخێنـەر و بنیاتنـەر چ واتایەکی نییە. ئەوەی تۆ و مـن و خـەڵکێک بـە ڕەخنـەی بنیاتنـەری دەزانـین و دایدەنێین، ڕەنگـە خـەڵکی دەسـەڵاتدار و نووسـەرە هـەڵمش و مشـەخۆرەکانی دەوری دەسـەڵات، بـە ڕووخێنـەری دابنـێن و پێچەوانەکەیشـی هـەر ڕاسـتە، ئەوەی ئەوان پێیان بنیاتنەرە، ڕەنگە لای خـەڵکی دیکە ڕووخێنەر بێـت. ڕەخنـە خوێندنـــەوەی دەق و هەڵســـەنگاندن و شـــیکردنەوە و لێوردبوونـــەوە و پێشاندانی هـەموو هـزر و فەلسـەفەیەکی پشـت نووسینی ئـەو دەقـە و لایەنـە بەهێز و لاوازەکانی ئەو دەقەیە و دەقیش لـە نووسـەرەکەی جـوێ ناکرێتـەوە و تەواوی بیری نووسـەرەکەیـەتی و نوسـەرەکە خـۆی و ڕەوشـی و جیهـانبینی، پیکهاتـە و کرۆکـی ئـەو دەقـەن و دەشـێ نووسەرەکەیشـی وەک ئافەرێنـەری دەق، وەبەر ڕەخنە بکەوێت. ئەو ڕەخنەیەی تۆ لە منی بگریـت و مـن بـە دڵـم نەبێت، تۆ ناوی ڕەخنەی بنیاتنەری لێ دەنێیت، من ناوی ڕەخنەی ڕووخێنەری

لێ دەنێم. ئەو ڕەخنەیەی من لە تۆی دەگرم، من ناوی بنیاتنەری لێ دەنێم، تۆش ئەگەر پێت باش نەبێت، ناوی ڕووخێنەری لێ دەنێیت. ڕەخنەی ڕووخێنەر، ئەو جۆرە ڕەخنەیەیە، کە پێوەندی تەنیا بە ئەدەب و دەقەوە نییە، بەڵکە لە پێوەنددارییەتییشدا لە نێو کۆمەڵگەی ئێمەدا ڕۆژانە بەکار دەبرێ و دەگوترێتەوە، کاتێک یەکدی دەشکێننەوە و یەکدی سووک دەکەن و نزم تەماشای یەکدی دەکەن، بێ ئەوەی لایەنی هەستیاریی مرۆڤ لێکبدرێتەوە و شێوەی دروستبوون و سروشتی مرۆڤ بخوێنرێتەوە، بەوەی کە ناتەواوییەکی لەش یا هۆش دەکرێتە نەنگی و هۆی گاڵتە و لاقرتێ.

رابەر فاریق: ڕەخنەگرانمان بەدەر لە کاری خۆیان (ڕەخنەگر)ی، (بەدیل دۆزەرەوە)شن، پێت وایە ئەم دووانە گەرەکیان بە کەسی تایبەتمەند و ئەکادیمیستی تایبەت بە خۆیان هەبێ؟ کەی دەقی ئەدەبیی (ئەڵتەرناتیف) دەخوازی؟

ئەمجەد شاکەلی: ڕەخنەگر، هیچ کاتێک مەرج نییە، ئەکادیمیست و خاوەن بڕوانامە بێت. ڕەخنەگری باش، خوێنەرێکی زیرەک و وردبین و بیرتیژ و شیکار و گومانکار و تژیی پرسیارە و ئاسۆی دیتنی بەرینترە و دوورتر دەبینێت و دیوە شاراوە و نادیارەکانی نێو دەقەکە دەبینێت و ئەوەی لە دەقەکەدا نەگوتراوە و نەنووسراوە، ئەو دەیبینێت و دەیخوێنێتەوە، کە دەقیش دەخوێنێتەوە، لە منی خوێنەری ئاسایی بەرینتر و چڕتری دەخوێنێتەوە و بیر لە هەموو لایەنەکانی دەکاتەوە، لێ ئەمە ناکاتە ئەوەی ڕەخنەگر بریت(بەدیل)دۆزەرەوەش بێت، چونکە دەقی ئەدەبی چ بریتێکی نییە و ئەوەی نووسراوە و بڵاو کراوەتەوە، خاس یا خراپ، لاواز، یا بەهێز، ئیدی بووە بە هی خەڵک و دەکرێ قسەی لە سەر بکرێ و باس بکرێ و ڕەخنەی لێ بگیرێ.

رابەر فاریق: بۆچی ڕەخنەی بەراوردکاریی کاری لە سەر نەکراوە، بە شێوەیەک کە سەرچاوەمان لەمبارەیەوە هەبێ، لە کاتێکدا دەبوو ئیستە زیاتر

لە جاران بایەخی پێ درابا، چونکە نائامادەییی لە ڕۆژگارێکی وەک ئەمڕۆدا، هەم بۆشایی و هەم قەیران و هەم دەرگەی داخستنی سەردەمێکیشمان بە ڕوودا دەکاتەوە؟

ئەمجەد شاکەلی: ڕەخنەی بەراوردکاریی، یان ئەدەبی بەراوردکاریی، بوارێکی گەلێک فراوان و بەرینە و پێویستی بە قووڵبوونەوەیەکی زیاتر و بایەخپێدانێکی زۆر و جیددی هەیە، بە خوێندنەوەی دەقی جیاواز و نووسەری جیاواز و بواری جیاواز و ژینگەی جیاواز و بە باڵاگرتنی دەقی نووسەرێکی سەر بە زمان و نەتەوە و وڵاتێک، بە دەقی نووسەرێکی دیکەی وڵات و نەتەوە و زمانێکی جیاواز. بە باڵاگرتنی چیرۆکیک بە چیرۆکیکی دیکە و شیعرێک بە شیعرێکی دیکە و نووسەرێک بە نووسەرێکی دیکە، یان بەروارد کردنی داهێنانێکی ئەدەبی بە کارێکی هونەری وەک فیلم، شانۆیی، مۆسیقا و شێوەکاری. تەواوی ئەو بەراوردکارییە دەشێ، لە نێوان نووسەرێک یا دەقێکی کوردیدا و نووسەر و دەقێکی ناکوردی و سەر بە ژینگە و زمانیکی دیکەدا بکرێت. هەندێ جاریش وەها بەراوردێک لە نێوان نووسەر و دەقی یەک زماندا، بەڵام سەر بە ژینگە و فەرهەنگ و وڵاتی جیاوازدا دەکرێت، بۆ نموونە مەغریب و سووریا(زمانی عەرەبی)، ئەمەریکا و نیوزیلاند (زمانی ئینگلیزی)، کۆنگۆ و توونس و فرانسا (زمانی فرانسی)، ئێران و تاجیکستان و ئەفغانستان (زمانی فارسی). وەها کارێک زمانزانین و چێژی دەوێ. نەبوونی ڕەخنەی بەراوردکاری، بۆشاییەک دەسازێنێت، بەڵام مەرج نییە ببێتە هۆی قەیران و دەرگەداخستن بە سەر سەردەمێکدا. ئەدەبی بەراوردکاریی و ڕەخنەی بەراوردکاریی، بۆ خۆی وەک بەشێک لە ئەدەب و چالاکیی ئەدەبی، گەلێک کۆن نییە، هەموو ئەو خوێندنگە و ڕێبازانەی، کە بە ڕێبازی فرانسی و ئەمەریکی و ئەڵمانی و... ناسراون، کۆنترینیان دەگەڕێتەوە بۆ دوو سەدەیەک لەمەوبەر، واتە: ساڵانی 1800ەکان. لە نێو ئەدەبی کوردیدا، ڕەخنەی بەراوردکاریی ژانرێکی نوێیە، پێموایە نووسەر و ڕەخنەگری کورد، هێندە خۆی لە قەرەی نەداوە و بە سەری نەکردووەتەوە. ئەوە نابێتە هۆی

ماڵوێرانیی کورد و پووکانەوەی ئەدەبی کوردی، لێ هەبوونی، تەکانێکی بەهێز بە ئەدەبی کوردی و ناساندنی بە جیهانی دەرەوە دەدات و دەکات.

رابەر فاریق: لە ئیستەدا، داهێنان و ڕیکلام هاوئاستن لە خستنەڕووی ئاستی دەق لە کوردستاندا، بەڵام ئەو ڕیکلامەی لێرەدا مەبەستمە دابەشبووە بە سەر خوێنەر و ڕاگەیاندن و دەسەڵاتی سیاسیی حیزبەکان. بۆئەوەی نووسەری ئیبداعکار پردێک دروست بکات، بۆ بە یەکترگەییشتنی داهێنان و ڕیکلام، ئەوە چییە لە وەها وەختێکدا دەبێت بە کۆمەکاری تەندروست؟

ئەمجەد شاکەلی: داهێنان و ڕیکلام دوو شتی جیاوازن و هەرگیزیش لە یەک ئاستدا نین. خوێنەری زیرەک، زۆرچاک نووسەری داهێنەر و دەقی بەرز و هێزا، لە نووسەری ناداهێنەر و دەقی بێهێز و هیچنەگۆ، جیا دەکاتەوە و جیاوازییەکانیان بە ئاسانی دەبینێت. تۆ بنۆڕە هەندێک لەو میعر و قسە هیچوپووچانەی هەژاری موکریانی و جەگەرخوین و گۆران، کە لە بارەی ستالین و ڕووس و لێنین و عیراق و دابەشکردنی عەردەوە گوتوویانە، کەی ڕەوایە ئەوانە لەگەڵ شاکارەکانی جەزیری و نالی و مەحوی و گۆران و شێرکۆ بێکەس و فەرهاد شاکەلی و عەبدوڵڵا پەشێودا، بە یەک چاو تەماشا بکەیت. شەفیق ئەلکەمالی (شفيق الكمالي)یەک، کە بەعس کردبووی بە کوێخای ئەدەب و فەرهەنگ لە عیراقدا و عەبدوڕەززاق عەبدولواحید(عبدالرزاق عەبدالواحد)ێک، کە نازناوی شاعیری "دایکی نەبەردەکان" و "شاعیری قادسییە"ی بەعسی وەرگرتبوو، هەرگیز بە بەدر شاکر ئەسسەییاب و موزەففەر ئەلنەوواب و حەسەب ئەلشێخ جەعفەر و ئەدۆنیس، ناپێورێن و هەمیشە ئەوان گرگن و کورتەباڵان و ئەمانیش بەژن زراف و کەڵەگەتن. لە کۆمەڵگەی کوردیشدا، وەک زۆرێک لە کۆمەڵگە ڕۆژهەڵاتییەکان، دەسەڵات دەست بەسەر هەموو شتێکدا دەگرێ، بواری فەرهەنگیش، یەکێکە لە بوارە دەستبەسەرداگیراوەکان و زۆر جاران، نووسەرانی سەر بە دەسەڵات و ئەوانەی بۆ دەسەڵات دەنووسن، گۆڕەپانەکە داگیر دەکەن و ڕووناکییەکە دەخرێتە سەر ئەوان، بەڵام ئەوە دیاردەیەکی

کاتییە و نووسەری باش و دەقی باش، وەک چۆن "بە بێژنگ بەری خۆر ناگیرێت"، هەرگیز ناشاردرێنەوە. دەق یا نووسەرێک، کە ڕاگەیاندنی حیزب و دەسەڵاتی سیاسیی گەورەی دەکەنەوە و ڕیکلامی بۆ دەکەن، ئەگەر بۆ خۆی(دەق) شتێکی تێدا نەبێت و (نووسەر)شتێکی پێ نەبێت و نووزەیەکی لێوە نەیەت، هەرگیز وەک داهێنان و داهێنەر تەماشا ناکرێن و پلەی هێژایەتی وەدەستناهێنن.

رابەر فاریق: دیکارت ڕوانینێکی وەهایە: "من بیر دەکەمەوە، کەواتە هەم"، بەڵام ئەوەی شاراوە ماوەتەوە، ئەمەیە: کام (بیر کردنەوە) دەتوانیت (بوون)یکی پڕجووڵە و ئیبداعکاریی بەردەوام بەرهەم بهێنێ، هاوکات بیرکردنەوە لە کن تاکی هۆشیار تا چەند پەیوەستە بە (ئاگایی) و (ئەوانیدیکە)وە؟

ئەمجەد شاکەلی: بوون و نەبوونی مرۆڤ و پێناسەکردنی دەگەڕێتەوە سەر ئەوەی چۆنی دەبینین. مرۆڤ، کە هاتە دنیاوە ئیدی هەیە، چونکە دەژی، دەخوا، دەڕێ، دەسێکسێ،کار دەکا، دەمرێ و... بەڵام بوونێکی وا ئاژەڵیش هەیەتی، هەرچەندە تا ڕادەیەک جیاوازییەکی هێندە مەزن لە نێوان ئێمەی مرۆڤ و ئاژەڵدا، لە لایەنە فیزیکییەکەوە نییە و ئەوەی ئێمە لە ئاژەڵ جوێ دەکاتەوە، لایەنە ئاوەزی و هۆشەکییەکەیە. ئاژەڵ مێژوویان نییە و ئێمە مێژووداریین. ئاژەڵ بیرگەیان یا نییە یا هەر یەکجار کورت و کەمخایەنە. منی بیرکەرەوە، ئەگەر منێک نەبێت، هەمیشە مێشکی بارگرانی پرسیار و گومان و دوودڵی و وردبوونەوە بێت، هەرگیز منێک نییە، کە هەبێت، بەڵکە منێکی ناچالاک و خاووخلیچک و خوێڕیلە و سستە، کە تەنێ هەیە و هەناسە دەدات و بۆشاییەک لە سەر ئەم زەوییە پڕ دەکاتەوە. منێکە چەندبارە دەبێتەوە و سەرهەڵدەداتەوە و دەمرێ و لەگەڵ منەکانی تردا، هیچ جیاوازییەکی نییە. ئەگەر مەبەست لە بوونی مرۆڤ، وەک ئایینەکان جەختی لەسەر دەکەنەوە، تەنێ بۆ کڕنۆشبردن و ملکەچبوون بێت بۆ دەسەڵاتێکی باڵا و هێزیکی بانتر، ئەوە بوون نییە، ئەوە تەنێ بۆشایی پڕکردنەوەیە. ئەوە بوونێکە لە

چوارچێوەی بازنەیەکدا، کە جێگەی پرسیار و گۆڕان و بیرکردنەوەی تێدا نابێتەوە. مرۆڤ شارستانی و ژیاری دەئافرێنێ و هۆش دەکاتە پێوەر بۆ بەردەوامبوون و درێژەپێدانی ژیان و بە وروژاندنی پرسیار و داهێنان و بەدەوکاریی و ئافراندن، بوونی خۆی دەسەلمێنێت. بوون، ئەگەر پەیامێکی نەبێت ئەوە هیچ واتایەکی نابێت.

رابەر فاریق: چی لەو واقیعە تاڵە بکەین کە خەیاڵ و فەنتازیا ناتوانن بیگۆڕن؟

ئەمجەد شاکەلی: شیعری جوان، چیرۆکی جوان، ڕۆمانی جوان، مۆسیقای جوان، تابلۆی جوان، خەیاڵی جوان و خۆش، چپەی جوان، مرۆڤی جوان، خۆشەویستیی، هەموو خەونی خۆش و جوانن و مرۆڤیش، ئەگەر خەونی نەدیت، ئیدی دەمرێت. مرۆڤ بە خەونەوە، بە ئومێدەوە، دەتوانێت درێژە بە ژیان بدات. من لەو بڕوایەدام جوانی و خۆشەویستی، واقیعی تاڵ دەگۆڕن، بەڵام نەک بە شێوەیەکی شۆڕشگێڕانە و ڕادیکاڵ و سەر و بن. ئەو جوانی و خۆشەویستییە، بیر و جیهانبینی و ناوەوەی مرۆڤ دەهەژێنن و هەژاندنیش گۆڕانی بەدووودا دێت. بەشێکی زۆری داهێنان و شاکارەشیعر و شاکارەهونەر و شاکارەڕۆمانەکانی ئەم جیهانە، خەیاڵێکی خۆش و خەونێکی فێنکی جوانن و خراونەتە نێو چوارچێوەی مەبەستەکانەوە. بێ خەون و خەیاڵ، ژیان تەنێ چەقەچەقی ئاش و تەقەتەقی ماشێن و دەنگێکی ناساز و ژاوەژاوە.

رابەر فاریق: کۆمەڵگە و تاکی کوردیی توانیویانە لە گۆڕانە بەردەوامەکاندا خۆیان بەرجەستە بکەن و جۆرێک لە فرەڕەهەندیی ڕوانین بەرهەم بهێنن؟

ئەمجەد شاکەلی: تاکی کورد و جڤاکی کوردستان، بەشێکی دابڕاو نین، لە مرۆڤی سەر ئەم زەوییە و ئەم جیهانە. ئەوانیش وەک هەموو مرۆڤ و جڤاکەکانی دیکەی مرۆڤایەتی، بە جۆرێک لە جۆرەکان، کەوتوونەتە ژێر کاریگەریی تێکەڵاویی و پێوەندە جیهانییەکانەوە. هەر گۆڕانێک لە بوارێکی ژیاندا، ئابووری، سیاسی، زانستی، تەکنیکی، فەرهەنگی و... لە جیهاندا ڕوو بدات، کار دەکاتە سەر هەموو جڤاکێک و تاکێکی ئەم جیهانە و کوردیش،

یەکێکە لەوان و تاکی کوردیش، لەوەی لە دەوروبەری و لەوپەڕی دنیا دەگوزەرێت، بە ڕێژەیەک ئاگادارە. بە هۆی ئەو ئاگاداربوونەوە، فرەڕەهەندیی و ڕوانینێکی بەرینتر وەبەرهەم دێن، کە ڕێک دەبنە هۆی گۆڕانی بەردەوام و نوێبوونەوە، کە مەرج نییە گۆڕان و نوێبوونەوەیەکی فرەخێرا و لەپڕ بن.

رابەر فاریق: بۆچی خوێنەرانی کورد لە سەروەختی خوێندنەوەی کاریگەرترین و گەورەترین ڕۆمانی دنیادا، وەها هەڕەمەکی پێشوازی لەم ژانرە دەکەن؟ هاوکاتیش، تۆ بڵێیت ڕۆمان ئەڵتەرناتیڤی هەموو بۆشاییەکانی ئەدەب بێت؟

ئەمجەد شاکەلی: بە بڕوای من، لە ڕۆژگارێکی وەک ئەمڕۆدا، کەم کەسی کورد، خۆی بە خوێندنەوەوە خەریک دەکات. ئەوەی دەخوێنێتەوە لەنێو جڤاکی کورددا، خەڵکێکی یەکجار کەمن. ئەوانە خەڵکێکن بۆ خۆیان، ئارەزوویەکی ئەدەبی و هونەرییان هەیە. خەڵکی ئێمە، هێندەی دەم لە سیاسەت دەکوتن و مێشکیان سیاسەتاوی بووە، یەک لە سەدی ئەوە، خۆیان بە خوێندنەوەی ئەدەب و هزرەوە خەریک ناکەن. هەندێک رۆمان، کە پێشتر، ڕیکلامێکی زۆریان بۆ دەکرێت و زۆریان لە بارەوە دەنووسرێت و نووسەرەکانی، بە هۆی نێزیکییانەوە لە دەسەڵات و دەسگاکانی ڕاگەیاندن و حیزبەوە، دەخرێنە بەر ڕووناکی و هەڵدەدرێن، ئەودەمی خوێنەریان بۆ پەیدا دەکرێن. ئەو جۆرە نووسەرانە یا ڕۆمانەکانیان بە ویست و خواست، گەورە دەکرێن، خەڵکی ئێمەش، یان ڕاستتر، خوێنەری ئێمە شوێنی ئەو هەڵڵا و دەنگەدەنگە دەکەون و زۆر بە جیددی شوێنی ئەو عەشاماتە دەکەون. ڕۆمان، بەرینایییەک و ئاسۆیەکی گەلێک هەراو لە ئەدەبدا پڕ دەکاتەوە و بەشێکی فرەی کووچە و کۆڵانەکانی ژیان و ئەندێشەکانی مرۆڤ و خەم و خواست و ویست و ئۆمێد و دەردەکانی دەگرێتە خۆ و مێژووی کۆمەڵگەیەک دەداتە شاندا، لێ ناتوانێت جێ بە شیعر لەق کات و پاڵ بە چیرۆکەوە بنێ و بیانسڕێتەوە و دەست بخاتە ناقرەیان و بیانتاسێنێت. ڕۆمان، نۆرەی خۆی و شیعر و چیرۆکیش، نۆرەی خۆیان دەبینن و هەریەکەیان

بۆشاییەک پڕ دەکەنەوە و هەریەکەیان پەیامێک دەگەیەنن. ئەوروپا، کە زێد و جێی لەدایکبوونی ڕۆمانە، تا ئێستاش شیعری جوان و چیرۆکی جوان و بەشەکانی دیکەی ئەدەب، بە بەردەوامی دێنێتە بەرهەم.

رابەر فاریق: دەتوانین بڵێین کولتووری ڕۆژهەڵات کولتوورێکە دەکرێ ببێتە کەرەسەی داهێنانگەلێک، بەڵام ڕۆژهەڵاتییەکان سوودی ئەوتۆیان لێی وەرنەگرتووە لە بەرابەر ڕۆژئاواییەکاندا. ئەوە نووسەرانی ئێمەن کە جیهانبینییان تەسکە و ناتوانن لە کولتوور دەقی ئافرینەرانە بەرهەم بهێنن، یان بینینی هەر کولتوورێک لە دوورەوە باشتر قووڵاییەکانی دیار دەکەون؟ یان چیی؟

ئەمجەد شاکەلی: فەرهەنگ، بە بڕوای من، لە هەر جیۆگرافیا و لەنێو هەر نەتەوە و گەل و وڵات و خەڵکێکدا بێت و هەرچەندی تایبەتمەندیی خۆی هەبێت، بۆ هەموو مرۆڤایەتییە، بە واتایەکی تر: فەرهەنگی مرۆڤ، ئەگەر سەر بە شوێن و خاک و کۆمەڵگە و ئایین و نەتەوە و زمانی جیاوازیش بێت، هەر یەک فەرهەنگە و بۆ تەواوی مرۆڤەکانی سەر ئەم زەوییەیە و هەرگیز لەیەکدی دابڕاو نییە، بەڵکە وەک زنجیرێک تەواوی گەوەکانی گرێدراوی یەکدین. ڕۆژهەڵات جیۆگرافیایەکی تا بڵێی بەرینی فەرهەنگیی دەگرێتە خۆ. جیهانێکە پڕ لە فەرهەنگی جیاواز. جیهانێکە پر لە داهێنان و ئافراندن. جیهانێکە پڕ لە خەون و خەیاڵ و ئەفسانە و سیحر. تۆ بنۆڕە ئەو هەموو ئایین و پەیامبەریەتی و فەلسەفە و ڕێباز و هزر و شیعر و ئەدەب و پەیامە مرۆڤانە و نووسینە مەزن و پڕبایەخ و بەهادارانەی، لەو ڕۆژهەڵاتەدا وەبەرهەم هاتوون: بوودایزم، کۆنفۆشیانیزم، تاویزم، شامانیزم، میترائیزم، جوولەکایەتی، مەسیحییەت، ئیسلام، سۆفیزم، شیعە، عەلەوی، هیندۆیزم، ئێزدیایەتی، یارسانی، زەردەشتی، مەندائی، نەقشبەندی، قادری، یۆگا، زێن و دەیان ڕێباز و بیر و هێڵ و ئایین و ئایینزا و فەلسەفەی دیکە. تۆ بنۆڕە فەرهەنگی چین و ژاپۆن و هیندوستان و ئێران و عەرەب، چییان بە فەرهەنگیی جیهانی پێشکەش کردووە. تەواوی فەرهەنگێک، کە ئەمڕۆ ڕۆژاوا شانازی پێوە دەکات، لە

بنەمادا دەگەڕێتەوە بۆ فەرهەنگی گریک (یۆنان) و پاشماوە و درێژەپێدانی ئەو فەرهەنگەیە. ئەمڕۆ زاڵبوونی تەکنیک و ئابووری و سیاسەت و هێزی ڕۆژاوا، کاریکی وای کردووە، فەرهەنگەکەیشی بە سەر فەرهەنگی ڕۆژهەڵاتدا زاڵ بێت و باڵادەست بێت. ڕۆژاوا بە ڕێنێسانس و ئازادی بیر و ڕەهاکردنی ئاوەز و هزر، گرەوی پێشکەوتنی فەرهەنگیی و زاڵبوونی، لە ڕۆژهەڵات بردەوە، بەڵام ئەمە ناکاتە ئەوەی، کە ئیدی خەڵک پشت لە فەرهەنگی ڕۆژهەڵات بکەن و پێیانوابێت هیچی تێدا نەماوە و ڤالایە. نووسەرانی ئێمە، بەشێکی زۆریان، سەرسامبوونێکی زیاد لە پێویست بە فەرهەنگی ڕۆژاواوە پێشان دەدەن و تەواوی فەرهەنگ و پاشخانی ڕۆژهەڵاتیەتی خۆیان دەسڕنەوە. ئەو جۆرە بیرکردنەوەیە بەشێکە لە دەردەڕۆژاوایەتی (ڕۆژاوازەدەیی)، کە ئەوانە دووچاری بوون. لە فەرهەنگی ڕۆژهەڵاتدا هێندە کیشوەر هەن، کە هێشتا نووسەرانی ئێمە نەیاندۆزیوەتەوە. هێندە سنوور هەن، کە هێشتا نەیانبەزاندووە و بە سەریدا نەپەڕیونەوە. جیهانبینی ئەو نووسەرانە، کە بە بێ ئەوەی بە خۆ بزانن، سەرسامی سیاسەت و بازاڕی ئازاد و تەکنیک و لیبرالیزمی ڕۆژاوان، وای لێکردوون، مەستی فەرهەنگی ڕۆژاوا بن، ئەوان مەستی ئیدیۆلۆگیی کۆلۆنیالیستانەی ڕۆژاوان، کە پەیامی سڕینەوەی نەک هەر فەرهەنگەکەیان، بەڵکە هی خۆیانیشی پێیە، ئەوان مەستی زانستی رۆژاوایی نین. ئەو نووسەرانە ئەگەر هەندێک لە دیرۆک ورد ببنەوە و تەماشایەکی دەوروبەری خۆیان بکەن، فەرهەنگی ڕۆژهەڵاتەکەی خۆیان هێندەی تێدایە، کە سروشبەخش بێت و ببێتە بنەمای ئافراندن و داهێنان. ڕەنگە تیۆری "دەنگی دەهۆڵ لە دوورەوە خۆشە" یا "سترانبێژی گەڕەک، مرۆڤ ناخاتە سەما"، لە سەردەمێکدا، لەتەک ئەم ڕەوشە فەرهەنگییەی ئێستادا، وێک هاتباوە، لێ ئێستا هەموو دەرگەکان کراوەن و هیچ شتێکی شاراوە نییە و فەرهەنگی دوور نەماوە و هەموو فەرهەنگێک نزیکە.

رابەر فاریق: بەردەوام کۆمەڵێک کەس هەن پێیان وایە ئایین نەبێت باشترە، ئەم تێڕوانینە بنچینەیەکی تەندروستی هەیە؟ ئەمە دەرهاویشتەی دنیای مۆدیرنیتەیە، یان شتیکی دیکە؟ هیچ کۆمەڵگەیەک دەتوانێت بەبێ ئایین درێژە بە ڕەوتی پێشکەوتنی خۆی بدات؟

ئەمجەد شاکەلی: بوون و نەبوونی ئایین، بە دەستی تۆ و من و ئەو کۆمەڵە کەسە نییە. هەر لە سەردەمی بوونی مرۆڤەوە تا ئەمڕۆ، هەر لەو کاتەوەی، کە مرۆڤ لە مەیموونیەتی دەرچووە و بووە بە مرۆڤ و لە ئەشکەوتدا ژیاوە و گەڵای داری بە گەڵ و گون و گوانی خۆیەوە پێچاوە، مرۆڤ بۆ خۆی وەدووی هێزێک لە خۆی بەهێزتر و بە دەسەڵاتتردا گەڕاوە و ناوی بۆ دۆزیوەتەوە و هەر جڤاک و خەڵکێک ناوێکی تایبەتیان لەو هێزە ناوە. خەڵک ئەو هێزەی بە پێویست زانیوە، بۆ وەی لە تەنگانەدا بە هانایانەوە بێت. ئەو هێزە فریادڕەسێک بووە و هەمیشە مرۆڤ هاواری پێ کردووە و پەنای بۆ بردووە. زۆرجاران مرۆڤ وێنای ئەو هێزەیان وەک شتێکی دنیایی و لەبەرچاو و بینراو کردووە، کە لە شێوەی ئاژەڵێکدا خۆی نواندووە یا لە شێوەی مرۆڤدا بووە. ئەوەتا چەندین نەتەوە و گەل و خەڵکی سەر ئەم گۆی زەوییە، مانگا بە پیرۆز دەزانن و هی وایش هەن، سرشت یا شتێک لە سرشتدا دەپەرستن و هی دیکەش هەبوون و هەن بەرد و بت و کۆتەڵ و شتی دیکە دەپەرستن. ئایینی میترایی، با و باران و ئاگر و بەهار و کەژ و ئاسمان و لێڕەوار و شەوی پێ پیرۆز بوو و پێڕەوانی دەیانپەرستن. ئایینە یەکتاپەرستەکانی وەک جوولەکایەتی، عیسایی و ئیسلام، هەرسێیان بڕوایان بە بوونی یەک خودا هەیە، کە سەروو و سەرەتا و خاوەن و ئافەریدە و کۆتایی هەموو بوونە و دەبێ بپەرسترێت. ئەم هەموو ئایینە لە مانگاپەرستەوە بیگرە تا دەگاتە بەرد و بت و خوا، تۆ ناتوانیت هەروا هێڵێکی چەپوڕاستی بە سەردا بێنێت و بیانسڕیتەوە و بڵێی نەبن باشترە. هەرچەندە ئایین، هەموو ئایینەکان، بە تایبەت ئایینە ئاسمانییەکانی وەک جوولەکایەتی، عیسایی و ئیسلام، لە دەستپێکدا، وەک کۆمەڵێک قانوون و ڕێسا، بۆ ڕێنوێنی مرۆڤ و ڕێکخستنی کاروباری مرۆڤ و کۆمەڵگە و پێوەندداریەتیی مرۆڤ لەتەک یەکتردا،

هاتوون، لێ لایەنێکی دیکەی گرنگیشیان تێدا بووە و هەیە، ئەویش ڕێکخستنی پێوەندی مرۆڤە بە خوداوە. بە بڕوای من ئەو ڕایەڵە و پێوەنداریەتییەی مرۆڤ و خودا، کە دیوێکی گرنگیی ئایینە، بابەتێکی کەسەکی تایبەتە و مرۆڤ بۆ خۆی چۆنی ئەنجام دەدا یا نادا، پێوەندی بە خۆیەوە هەیە. عەبدولکەریم سرووش دەڵێ:"ئێمە چ ئەزموونێکی ئایینی گشتگر و بە کۆمەڵمان نییە، ئەزموونەکە هەمیشە کەسەکی و خۆیەکییە. ئێمە بە تەنێ خۆمان لە عیشقدا خۆشەویستیدا دەژین و بە تەنێ دەمرێن و ئەزموونی ئایینییش بە تەنی خۆمان تێیدا دەژین". لەگەڵ ڕەوتی گۆڕانی شێوەی ژیانی مرۆڤ و ئابووری و جڤاک و هزردا، دیدی مرۆڤیش لەهەمبەر ئایین، گۆڕانی بەسەردا هاتووە و زۆر وەک پێویستییەک نایەتە بەرچاو. زۆرجاران پێکهاتنی خەڵک لەنێو جڤاکدا لە سەر کۆمەڵێک ڕێسا و قانوون و جۆری هەڵسوکەوت و نەریت، بۆ خۆی دەبێتە ئایین و خەڵک پێڕۆی دەکەن و پێیان سەختە لێی لابدەن، بەڵام بە تێپەڕبوونی کات و گۆڕانی هەلومەرجەکان، ئەو پێکهاتنانە دەگۆڕێن بۆ پێکهاتنی نوێ و خەڵکەکەش بە خەڵکی تر و هی دوای ئەوان، جێیان دەگیرێتەوە و ئەودەمی ڕێسای نوێ و دیدی نوێ، جێی ئەوانی پێشوو دەگرنەوە، کەواتە: هەر سەردەمەو جۆرە ئایینێک یا دیدێک باوی دەبێت و گۆڕانی هەلومەرجەکانی ژیان و پێشکەوتنی هۆش و هزر و ئابووری و تەکنیک و زانستیش، زەوینەی گۆڕین لە دیدی مرۆڤدا لەهەمبەر ئایین دێنێتە گۆڕێ و زەوینەش خۆش دەکات بۆ گونجاندنی ئایین لەگەڵ ڕۆژگار و پێویستییەکانی سەردەمدا. نەبوونی هیچ ئایینێکیش، یا بێ ئایینی کار لە ڕەوتی مرۆڤایەتی ناکات و سەدان کۆمەڵگە لەم جیهانەدا هەن بێئایینن و کاروباریشیان بە ڕێکوپێکی بەڕێوە دەچێت. ئایین، بڕێک ڕێسا و قانوونی خۆی هەیە، بۆ مردن و لەدایکبوون و هاوسەرگیریی ژن و پیاو و هەندێک جەژن و بۆنەی دیکە، کە هەر بۆنەو تایبەتمەندیەتیی خۆی هەیە، ئیدی شێوەی ناشتنی مردوو و ناولێنانی منداڵ و مارەبڕینی بووک و زاوا و نوێژ و ڕۆژوو، کە هەر ئایینەو بە جۆرێکی ئەنجام دەدات. برێژنێڤی سەرۆکی پێشووی حیزبی کۆمۆنیسی سۆڤیێت و سەرۆکی پێشووی وڵاتی سۆڤیێت، هەرچەندی وەک

کۆمۆنیستێک بڕوای بە ئایین نەبوو، لێ کە مرد، قەشەیان هێنایە سەری و برایە کڵێسە و وەک عیسایيەک بە خاک سپێردرا. دەمەوێ بڵێم، هەندێ جار، مرۆڤ نازانێت چۆن مامەڵە لەگەڵ هەندێ پێشهات و ڕووداودا بکات، بۆ ئەوە پەنا دەباتە بەر ئایین و لە ئایینەوە وەڵامی بەشێک لە پرسیارەکانی دەستدەکەون. مارکسیستەکان دەیانگوت، هونەر جێی ئایین و خوداپەرستی دەگرێتەوە و مرۆڤ ئەودەمی چ پێویستییەکی بە ئایین نییە. لایەنە قانوونی و جڤاکی و ڕێکخستنەکەی ئایین، مرۆڤی ئێستا بە ئاوەزی نوێ و هزری نوێ و دیدی نوێ، قەرەبووی دەکاتەوە و مرۆڤ بۆ خۆی نەخشەی چۆنیەتیی کار و ژیان و پێوەندداریەتییەکان دادەڕێژێ و چ پێویستی بە هێزێکی سەرەوەی مرۆڤ یا ئەودیوی سرشت نییە بۆی دارێژێ. ئەو ئارامییە گیانەکییەی مرۆڤێکی خودان باوەڕ هەستی پێ دەکات، هەرگیز کەسێکی گوماناوی یا بێباوەڕ هەستی پی ناکات، ڕەنگە لەو ڕووەیشەوە ئایین هێشتا و تا ماوەیەکی زۆر و درێژی تر کاریگەریی خۆی هەبێت و بشمێنێت. ئێستاش پێڕەوانی مووسا و عیسا و موحەممەد و شیڤا و کریشنا و بوودا(هەرچەندە ئەم سێیەی دوایین ئایینی ئاسمانیی نین) و...گەلێک لەوانە زۆرترن، کە بێئایینن.

رابەر فاریق: لە هەموو وڵاتێک و ئایینەکاندا، کۆمەڵێک یاسا و تایبەتمەندیی هەن، کە پێویستە ئەو مرۆڤانەی قبووڵیان دەکەن بچنە ژێر ڕکێفیانەوە، ئەگەر ئەم کۆمەڵە یاسا و تایبەتمەندییانە نەمێنن، مرۆڤ دەتوانێت بە شێوەیەکی قووڵ و تۆکمەتر باس لە هەبوون و ژیان و ئاوەزی خۆی بکات؟

ئەمجەد شاکەلی: پرسیاری پێشوویش تا ڕادەیەک هەمان مەبەستی هەبوو. من لەو بڕوایەدام، ئەو قانوون و تایبەتمەندییانەی لە ئاییندا هەن و لە وڵاتاندا پێڕۆ دەکرێن، لەگەڵ کاتدا و لەگەڵ گۆڕانی مرۆڤ و جیهان و بیرکردنەوە و ئاوەزدا، بەرەبەرە کاڵ دەبنەوە و ئەو نۆرەیەی، کە لە دەسپێکدا هەیانبوو، نایانمێنێت. مرۆڤ چارەنووسی خۆی و نەخشە و ڕێگەی ژیانی خۆی ڕادەستی هێزێکی نادیاری دەرێی سرشت ناکات و کەس بە گەورە و سەروەری خۆی نازانێت و تا بۆی بکرێ و بۆی بلوێ لە بازنەی بەستەڵەکئاسای ئایین خۆی دەرباز دەکات.

رابەر فاریق: ئایین لە توانایدا هەیە بەرگری لە ئازادیی و فیکر و ژیانی تاکەکەس بکات؟

ئەمجەد شاکەلی: ئایین، ڕێسا و قانوون و وردەکارییەکانی، کە دانراون و لە لایەن مرۆڤەوە لێکدراونەتەوە، لە قاڵبدانی هزر و ئازادی و ژیانی مرۆڤە و تەواوی بیرکردنەوە و جووڵانەوەی مرۆڤ، بە ئایین، چوارچێوەدار و سنووردار دەبێت. مێشک لە مەنگەنە دەدرێت و هزر لە شوێنی خۆیدا چەقدەبەستێ، ڕێک وەک سەهۆڵبەندانێکی ئەم وڵاتانەی سەرێی گۆی زەوی. مرۆڤ، ناتوانێت ئەو هێڵانەی بۆی دانراوە ببەزێنێت و لەو بازنەیە دەرچێتە دەرێ. ئایین، هەموو شتەکان، ئەوەی تووشی مرۆڤ دەبێت و هەموو بوونی مرۆڤ، دەداتە دەست خوداوە، یا هێزێکی سەرەوەی مرۆڤ و بوون و سرشت، کە لە سەرووی هەموو شتێکەوەیە و ئەو بڕیاری هەموو شتێک دەدات و ئەوەی دێتە ڕێگەی مرۆڤ، بە دیتنێکی ئایینی، لە نێوچاوانی نووسراوە و هەر زۆر پێشتر لە لایەن خوداوە بڕیاری لە سەر دراوە، کەوابوو، چ ئازادی و بیر و ژیانێکی تاکەکەسیی لە نێو ئەو ژێنگەیەدا جێی نابێتەوە و مرۆڤ هەرگیز توانستی هەڵبژاردنی لەبەردەمدا نییە و مینا زارۆکێکی قوماتکراوی نێو بێشکە، توانستی هیچ جووڵانەوەیەکی نییە.

رابەر فاریق: کەنگێ ئایین بەربەست دروست دەکات لە بەردەم زیاتر کرانەوەی جیهاندا، هاوکاتیش تا چەند کراوەیە لە بەردەم بەربەستە گەورەکاندا؟

ئەمجەد شاکەلی: کاتێک ئایین دەرگەی بیرکردنەوە لە مرۆڤ دابخات و ڕێگە بە مرۆڤ نەدات، بە ئارەزووی خۆی ببزوێ و ڕای خۆی دەربڕێت و بهزرێت و هەڵسوکەوت بکات و بخوات و بخواتەوە و بپۆشێت و بچێتە نێو تەواوی وردەکارییەکانی ژیانەوە و هەموو شتێک لە مرۆڤ بسێنێتەوە و ڕادەستی هێزێکی بانەکی بکات، ئەوە گەورەترین بەربەستە لەبەردەم کرانەوەی مرۆڤدا، کە دەکاتە کرانەوەی جیهانیش، چونکە مرۆڤ بۆ خۆی خاوەنی جیهانە

و خۆی یەکسانە لەگەڵ جیهاندا. من بۆ خۆم بڕوام وایە، کە ئەو هەموو بەند و گرێ و داخراوییەی بە ئایینەوە دەلکێنرێن، بەشێکی زۆریان یا هەموویان، لە داهێنانی ئەوانەن، کە بە ناوی ئایینەوە قسان دەکەن، واتە: پیاوانی ئایینی و کارمەندانی ئایینی و ئامۆژگاریی بەخشەرەکانی دەسەڵات(وعاظ السلاطين)، دەنا بنەمای ئایین و سەرچاوەی یەکەمی ئایین، کە بنەمای بوون و ژیان بێت و دەسپێکی دەسپێکەکان بێت، پێموانییە هەرگیز ئەو ئاڵۆزییەی ئافراندبێ، چونکە ئەو ئافەرێنەرە، کە خودایە، خودای تەواوی مرۆڤە، بە هەموو ڕەنگ و زمان و فەرهەنگ و جیۆگرافیا و سێکس و هزر و نەتەوە و ئایین و ئایینزا جیاوازییەکانیانەوە. خودای گێتی و بوون و هەموو شتێکە. بەو پێیە، دەبێ ڕێگر نەبێت لەبەردەم کرانەوەی جیهان و تێکەڵاوبوونی مرۆڤدا. بیری بوونی خودا، وەک ئافەرێنەریکی ژیان و بوون و گێتی تاڕادەیەک بیرێکی جوانە، لێ ئەوەی کە ناوی ئەو خودایە دەزڕێنێ و دزێوی دەکا، ئەوانەن، کە خۆیان بە جێگر و بریکار و بڵندگۆی وی دەزانن. ئەوانەن، کە تەواوی ڕاستییەکان لەکن خۆیان دەبینن و بەرانبەرەکانیان بە هەڵە و چەوت دەزانن و کێشە لەنێوان ئایینەکان و مرۆڤەکاندا چێ دەکەن و پێیانوایە، کە خودا تەنێ خودای ئەوان و ئایین و ئایینزاکەی ئەوانە.

رابەر فاریق: دەشێت (بوونی ئایین) پێوەست بکرێت بە درێژبوونەوەی (بوونی مرۆ)وە؟

ئەمجەد شاکەلی: مەرج نییە وا بێت، ڕەنگە مرۆڤ لە مەودایەکی درێژدا و پاش چەند سەدەیەکی دیکە، هیچ جۆرە پێویستییەکی بە ئایین نەمێنێت و باسێکیش لە ئایین تەنێ وەک مێژوو بکرێت. تۆ هەر ئێستا و لەم سەردەمەدا دەبینیت، مرۆڤ هێندەی جاران پابەندی ئایین نییە و ئایین ئەو نۆرە کارایەی جاران لە ژیانیدا نابینێت، تۆ لەوە گەڕێ، ئەمڕۆ ئایین لە بەشێکی زۆری جیهاندا و لە سەر دەستی کۆمەڵێک بازرگانی سیاسی و سیاسەتکاری ساختەکار، کراوەتە کاڵا و وەک ئامرازێک بۆ چەوساندنەوەی مرۆڤ و کوشتنی ئازادی و لەنێوبردنی مرۆڤ بەکار دەبرێ. تۆ دەزانی وڵاتی چین، کە

گەورەترین کۆمەڵگەی مرۆڤە لەم جیهانەدا و خاوەنی شارستانییەکی 4-5 هەزار ساڵە و زیاتریشە، وڵاتێکە هەرگیز ئایینی بە خۆیەوە نەدیوە و ئایین تێیدا زاڵ نەبووە و بێ ئایین ژیاوە و دەژی، مەبەستم ئایینێک، کە بڕوای بە تاکە خوایەک یا چەند خوایەک هەبێت و بڕوای بە زیندووبوونەوەی دوای مردن و لێپرسینەوە هەبێت! کۆنفۆشیانیزم، بوودیزم، شامانیزم و تاویزم، کە خەڵکی چین پێڕۆیانیان، هیچیان ئایینی خودایی و ئاسمانی و بڕوابوو بە زیندووبوونەوە و ژیانێکی دیکە و لێپرسینەوە نین، بەڵکە ئەوانە پتر فەلسەفە و ڕێبازێکی ژیانن. هەرچی مەسیحییەت و ئیسلامیشە، کە ئایینگەلێکی ئاسمانیین، هەزار و چەند سەد ساڵێکە گەیشتوونەتە چین و لە چاو ئەو ڕێباز و فەلسەفە ڕەسەنانەی چین خۆیدا، کە لەنێو کۆمەڵگەی چیندا ڕەگیان داکوتاوە، هێندەیان کاریگەری نییە. ئیندیانەکانی هەردوو ئەمەریکای باکوور و باشووریش، کە مێژوویان دەگەڕێتەوە بۆ چەندین هەزار ساڵ، ئایینی ئاسمانییان نییە و پتر سرشتپەرستن و ئەوەی لای ئەوان ئایینە گرێدراوی سرشتە. ڕاستافارییەکان، کە پتر لە جامایکا و ئەسیووپیا هەن، کۆنە ئیمپراتۆری ئەسیووپیا، هایلا سیلاسی، بە گیانی خودا و خودا دەزانن و ئەو دەپەرستن. لە ئەفریقا چەندین کۆمەڵگە و خەڵک هەن، بڕوایان وایە، کە لە پاڵ خودایەکی مەزندا، کە ئافەرێنەری هەموو گێتییە، چەند خودای گچکەگچکە هەن، کە کۆمەکی پێ دەکەن. هەندێک کۆمەڵگەی دیکە هەن لەو بڕوایەدان، کە لە هەموو شتێکدا تەنانەت بێگیانیش، بەشێکی گیانیی خودای تێدایە. خەڵکانێکیش هەن ئاژەڵ، دەپەرستن. مرۆڤ، بێ ئایین ژیاوە و بێ ئایینیش دەتوانێ بژی.

رابەر فاریق: بە درێژاییی مێژووی ئەدەبی و ڕۆشنبیریی کوردی، داهێنان و تێپەڕاندن هەبووە و بەردەوامیش دەبێت، ئەمەیش لە (حاجی قادری کۆیی) و (نالی) و (مەولەوی) و (سالم) و (کوردی)یەوە بگرە، تا (مەسعوود محەممەد) و (شوکور مستەفا) و سەردەمی ئەمڕۆمان. لێرەشەوە ئەمە دەڵێم کە ئافراندن پێوەندیی بە هەبوونی مرۆڤەوە هەیە، واتە: تا ژیانکردن لە سەر زەوی بەردەوام بێت، ئەم ڕەهەندەیش درێژە دەکێشێت. ئایا

کۆمەڵگەی کوردیی تا چەند کراوە بووە لە بەرانبەر قبووڵکردنی دەقە نەمرەکاندا؟ هاوکات ئێمە دەزانین مەگەر چۆن، ئەگینا دەقی ڕەسەن هەردەم دژ دەکەوێتەوە لەگەڵ مێژوو، بۆیە لە پاڵ ئەم پرسانەی سەرەوەدا، دەپرسم: دەوری مێژوو چییە لە ناساندن و پەردەپۆشکردنی داهێناندا؟

ئەمجەد شاکەلی: دەقی جوان و تۆکمە و پڕ لە هزر و سروشبەخش، دەقێکە هەرچی داو و گرێ و دەسرازە و کۆت هەیە، هەمووی تێکدەشکێنێ و دەپسێنێ و وەک باڵندەیەکی سرک دەفڕێ، دەقێکە سەر بۆ هیچ چەمکێکی ڕۆژانەی باو و سواو نەوی ناکات، تابوو دەشکێنێ، کاوێژ ناکات و ناجوێتەوە و ڕێگەی نوێ بۆ دەربڕین دەبینێتەوە، ئازادە و بێنیازە لە هەموو دەسەڵات و سیاسەت و سەرووەرێک و نابێتە کۆیلەی هیچ یەکێک لەوان، وەها دەقێک، هەمیشە خۆی دەسەپێنێت و لە ڕیزی پێشەوەدا دەبێت و نۆرەی پێشەنگ دەبینێت. مێژوو، مرۆڤ دروستی دەکات و دەقی خاس و دەقی خراپیش، هەر مرۆڤ دەیداتە دەر. نە مێژوو و نە مرۆڤ، ناتوانن دەقێکی بێفەڕ و خوێنتاڵ و مردوو، بکەنە داهێنان. دەقی خراپ، لاڵە و بە مردوویەتی لەدایک دەبێت و لەباردەچێت و دەقی خاسیش، گیاندارە و زیندووە و هەموو بەربەست و کۆسپەکان دەڕووخێنێت و هەژان دروست دەکات. گەلێ جار، کات دەڕوات و رۆژگار تێدەپەڕن، مرۆڤ درەنگانێک، وەئاگا دێنەوە و بەها و بایەخی دەقێکی پشتگوێخراویان بۆ دەردەکەوێت یا دەقێک، کە بە هۆیەک لە هۆیەکان، لە سەردەمێکدا، کەنار خراوە و زۆر گرنگیی پێ نەدراوە، دێتەوە مەیدان و خەڵک بە جۆرێکی دیکە دەیخوێننەوە و چاوی لێ دەکەن. دەقی چاک هەمیشە زیندووە و هەرگیز نامرێت. دەقی نەمریش دەقێکە بەرهەمهێنەر، دروستکار و نوێکەرەوە و ئافرێنەر، دەقێکە هەمیشە وەدووی دۆزینەوەی نوێ و جیهانی نوێدا وێڵە و بەردەوام دەربڕی نیگەرانییە هەمیشەییەکانی مرۆڤە. بە خوێندنەوەی شیعرێک، چیرۆکێک، ڕۆمانێک یا پەخشانێک، ئەگەر هەستت کرد مێشکت جووڵەی تێدەکەوێ و ئەگەر کەوتیتە هزرین و پرسیارت لا دروست بوو و ئەگەر ئاسۆی هزرت بەرینتر بووەوە و چێژێک بە گیانت بەخشرا و هەستت ختووکەی هاتێ، ئەوددەمە دەزانیت ئەوە

دەقیکی مەزنە. دەقی مەزن و داهێنەر و تۆکمە، تەنێ سیپاڵی دوێنێی لەبەردا نییە و باس لە دوێنێ ناکات و تەنێ بۆ ئەمڕۆ نییە، بەڵکە بۆ داهاتوو و ڕۆژانێکە، کە هێشتا ئێمە چاوەڕوانیانین. ئەو دەقەی ئەمڕۆ خزمەت بە مرۆڤی کورد دەکات و دیدی فراوانتر دەکاتەوە و ڕوونتر پێی دەبینێ، دەقێکە دژی باو و مەنگیی کۆمەڵگە و سیاسەت و دەسەڵاتی چەوت و دەسگا ئایینەییە وشکهەڵاتووەکان و پێکهاتە فەرهەنگییە ژەنگرتووەکان و هەموو ئەو دەسگایانەی مرۆڤ دەخەسێنن و دەمکوت دەکەن، دەقێکە هەموو ئەو سەقامگیرییە فەرهەنگییە دەڕووخێنێ و دید و بیستن و زمان و مێشک، دەکاتەوە و ئازاد دەکات. دەقی داهێنەر و بەهادار، ئەو دەقەیە، کە جێگە و شوێن و کاتی بۆ نییە و دەقێکە بۆ هەموو شوێن و هەموو کاتێک، وەها دەقێک هەرگیز نامرێت.

مارسی 2010

* ئەم دیدارە لە سێ ژمارەی حەفتەنامەی"ڕووبەری داهێنان"دا، ژمارە 21ی 2010/6/29 و ژمارە 22ی 2010/7/6 و ژمارە 23ی 2010/7/13 و بە سێ بەش بڵاوکراوەتەوە.
* دیدارەکە لە سازدانی"ڕابەر فاریق" ە، بەڵام لە حەفتەنامەکەدا هەر بە ناوی ڕووبەری داهێنانەوە بڵاو کراوەتەوە.
* بۆ دیتنی هەر سێ بەشی دیدارەکە لە حەفتەنامەی"ڕووبەری داهێنان"دا، تەماشای ئەم لینکانە بکە:

http://en.calameo.com/read/000202140080a1fa4f71e
http://en.calameo.com/read/000202140ab18c3cd8bc9
http://en.calameo.com/read/000202140ac4cb9e9f117